

UDK 323::329]:504.03(497.4)
504.03:[323::329(497.4)

Pregledni članak

Primljeno: 18. studenog 1993.

Slovenci, ekologija i politika

Barbara Verlič Dekleva

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

Sažetak

Analiza je usmjerena na individualno–psihološke, stručne i političke dimenzije ekološke problematike. Ugroženost stanovnika u životnom okolišu, od podataka iz istraživanja o kvaliteti života (1984–1991), dramatično se povećala dva do tri puta te je dosegla 41–65% slovenske populacije. To je u suprotnosti s optimističnim ocjenama koje je prihvatio slovenski parlament na temelju stručnih analiza. Paradoks između stanja i svijesti ljudi možemo osvijetliti genezom analitičkoga koncepta laičkog mišljenja nasuprot stručnom mišljenju u okviru političkih promjena u slovenskom društvu. Čini se da tek politički događaji daju konzistentno značenje toj kontroverzi između subjektivne percepcije i stručnih, parcijalnih argumenata.

Iznenađuje suprotnost između relativnog političkog uspjeha zelenoga pokreta i ekoloških mjera prve izabrane vlade u praksi. Ustanovili smo podudarnost mišljenja utoliko što, usprkos nekim djelomičnim poboljšanjima i većoj ekološkoj osviještenosti ljudi, Slovenija ima previsoku onečišćenost okoliša s obzirom na njezinu veličinu i naseljenost.

Ključne riječi: ekologija, ekološka osviještenost, javnost, laici, politika, Slovenija, stručnjaci

Slovenija nije iznimka među nekadašnjim socijalističkim državama po stupnju ekološke ugroženosti okoliša koja je rezultat neselektivne, intenzivne »paleoindustrijske« paradigme nekontroliranog razvoja (Rogić, 1986/88). Imala je nekoliko povoljnih okolnosti; naime, relativno razvijeno gospodarstvo i ograničene izvore prirodnih sirovina koji nisu opravdavali veće investicije u njihovo iskorištavanje. To je nedvojbeno slaba utjeha za lokalitete na kojima se to ipak dogodilo (Jesenice, Žirovski vrh, Trbovlje, Kidričevo, Ilirska Bistrica, Semič u Beloj krajini itd.). Drugi štetni izvori sekundarni su i manje vidljivi, ali njihove posljedice jednako su razorne.

Riječ je o naglom jačanju prometa, upotrebi loših goriva, nekontroliranoj upotrebi vode u proizvodnji, zastarjeloj tehnologiji, upotrebi otrovnih tvari u proizvodnji (npr. PBC u Semiču), te do osamdesetih godina gotovo posve odsutnoj ekološkoj sanaciji izvora onečišćenja (filteri, uređaji za pročišćavanje, sigurnost pri radu, odlaganje otpadaka). Učinci tih izvora onečišćenja nisu samo lokalni nego se šire na »zdrava« područja, a pojačavaju ih ili neutraliziraju klimatske promjene i lokalne specifičnosti (inverzija, osjetljivost flore i faune, npr. prisutnost šuma, količina oborina, smjer vjetrova).

Slovenija je nerazmjerno onečišćena s obzirom na svoj stupanj razvoja u usporedbi s drugim europskim državama ako se uzme u obzir broj stanovnika i gustoća naseljenosti. Pogođene su šume, izvori pitke vode i vodotoci, a prekomjerno je onečišćen i zrak. (Poročevalec RS, 5/1990)

Ta opća tvrdnja jedina je točka slaganja između stručnjaka, laičke javnosti i političara. Parlament je prihvatio optimističnu ocjenu o zaustavljanju propadanja prirod-

nog okoliša, stručnjaci daju vrlo različite ocjene s obzirom na vrste onečišćenja i njihovo trajanje, dok se stanovnici osjećaju sve ugroženijima.

Istraživanje o ekološkim uvjetima kvalitete života u životnom okolišu Republike Slovenije od 1984. do 1991. godine (*Tablica 1*)¹ i istraživanje javnog mišljenja *Fakultete za društvene vede* (*Tablica 2*)² otvaraju dileme i kontroverzne rasprave o tome koliko je duboka ekološka osviještenost stanovnika i ima li je uopće. Jednu od mogućih rasprava možemo otvoriti tezom da »ekološka« problematika ima posljednjih godina veću političku težinu, koja nije toliko izraz ekološke osviještenosti koliko izražava subjektivnu percepciju stanja, percepciju koja je nastala pod utjecajem medija, civilnih pokreta te naposljetku političke organiziranosti u vrlo posebnom trenutku društvenih promjena. Pojednostavnjeno rečeno, ljudi se ponašaju u skladu s onim što sami prihvate kao istinu, bez obzira na racionalne argumente koji govore drukčije.

Zato razlikujemo subjektivno percipirane ekološke smetnje i osjećaj ugroženosti od stručnih ocjena o ekološkom stanju okoliša koje su rezultat mjerenja (Čorkalo, 1992:63,71). Elementi koji su temelj laičkog mišljenja na jednoj strani i stručnoga na drugoj promatraju se u svjetlu društvenih i političkih promjena u Sloveniji. U tom okviru dana je i interpretacija empirijskih podataka koji su indikatori stajališta i mišljenja uvjetovanih informiranošću, a ne još indikatori trajne ekološke svijesti Slovenaca.

Ekološka osviještenost javnosti nije mogla prijeći magičnu granicu i pretopiti se u stručno utemeljenu akciju trajno aktivnih skupina za pritisak u civilnom društvu i u konkretnu političku praksu. Samo tako može se shvatiti uspjeh političke zelene akcije i pad te politike u praksi prve slovenske vlade. Kad su već razočarani zelenom

1

Tablica 1 – Rezultati iz Kvalitete života 1984–1992

MIŠLJENJE ANKETIRANIH O EKOLOŠKOM STANJU ŽIVOTNOG OKOLIŠA		
	1984.	1991.
– buka mu ne smeta ili nije izložen buci	77.5%	58.8%
– izložen je buci i to mu smeta	22.5%	41.2%
– loš zrak mu ne smeta ili nije onečišćen	77.6%	31.5%
– smeta mu loš zrak i onečišćen je	22.4%	65.1%

2

Tablica 2 – Rezultati istraživanja javnoga mišljenja Fakultete za društvene vede, Ljubljana, 1980–1990.

DA LI VAM U VAŠEM OKOLIŠU SMETA, UGROŽAVA VAS ONEČIŠĆENOST VODA, INDUSTRIJSKIH OTPADNIH VODA, KEMIKALIJA (U %)			
	1980.	1986.	1990.
To nije problem u mom okolišu	31.9	33.0	13.4
Ne osjećam to, ne smeta mi	17.0	18.2	7.6
Smeta mi, ali nije tako strašno	23.4	24.6	21.9
Škodi mi, jako mi smeta	22.9	18.9	40.8
Životno me ugrožava	3.8	3.9	15.5
Ne znam, neodlučan sam	1.0	1.4	0.9

politikom, ljudi nisu obnovili masovni pokret u civilnoj sferi. Tako se čini da su, uza svo ograničenja usporedbi, upravo društvene i političke promjene onaj interpretativni okvir u kojem naši ekološki podaci dobivaju nekakvo konzistentno značenje.

OCJENA STANJA I IZVORI EKOLOŠKE OSVIJEŠTENOSTI

Zanimaju nas dva problema: prvi je stanje ekološke ugroženosti okoliša, a drugi je osviještenost ljudi. Njihova povezanost trebala bi objasniti stanje ekološke politike koja je prisutna ili je bila prisutna u Sloveniji posljednjih godina. U temelju te analize imali smo ambiciju zbrojiti što više objektivnih analiza i mjerenja o stanju okoliša u Sloveniji. Te podatke suočili bismo s rastom ekološke osviještenosti i pokušali ustanoviti njihov (ne)sklad. Usporedbe su samo uvjetne, ograničene, jer se pokazalo da su podaci tako raznovrsni i prije svega nepotpuni da ne omogućuju pouzdanu evaluaciju stanja. Stručna mjerenja su precizna, ali ograničena samo na neke tvari i na kraća razdoblja. Gotovo nikad nema kontrolnih uzoraka koji bi omogućavali usporedbe. Isto tako, dobar rezultat pojedinačnog mjerenja još ne znači da u istom okolišu nema drugih smetnji koje nismo izmjerili. Zato smo pokušali naći ocjene koje su pisali stručnjaci i koje su bile temelj za skupštinske analize ekološkog stanja u posljednje vrijeme.

Istraživanja ekološkog onečišćenja posve su nepotpuna i metodološki neusporediva s podacima istraživanja kvalitete života. Dugoročnih podataka vrlo je malo, a i oni su manjkavi. Dakle, vrednovanje okoliša nije jednostavno: u Sloveniji nema sustava ekoloških statistika niti jedinstvenih mjerila za ocjenu ugroženosti okoliša; podaci se ne prikupljaju dugoročno i komparativno (Vuković, 1991). Već i nepostojanje podataka i analiza indikativno je za stanje opće ekološke svijesti u nas, a posebno što se tiče one komponente koja »daje na volju regulaciji razvoja«, kao što kaže Vuković. Najviše je učinjeno na kontroli kvalitete zraka i stanja vodotokova.

Još je zanimljivo da se ocjene stručnjaka o ekološkom razvoju sukobljuju, a najviše one koje su u vezi s političkim odlukama. Iako podaci nisu dostatni, 1990. godine u Skupštini RS bila je prihvaćena ocjena da su »trendovi onečišćenja zaustavljeni«. Podaci koji govore u prilog toj ocjeni jesu snižene vrijednosti onečišćenja zraka. Svi ostali podaci u suprotnosti su s tom ocjenom ili ih uopće nema, premda bismo morali imati uvid u njih pri prihvaćanju navedenoga gledišta.

Drugi dio stručnjaka nije tako optimističan i upozorava da su onečišćenja u Sloveniji na razini sedam puta mnogoljudnije zemlje (Vuković, 1991). To je donekle nespretna mjera jer upućuje na osoban doprinos pojedinaca, a time zamagljuje kolektivne odluke, političku odgovornost i, što nije nevažno, mnoge izvore onečišćenja. Ako nije dostupna pogodnija tehnologija i energija, ljudi se teško suočavaju s dilemom da prestanu proizvoditi, voziti se, grijati se itd. Nema izbora, nema dostojnih alternativa. No isti argument upotrebljavaju i druge vlade kad odlučuju o spornim investicijama i lokacijama za ekološki nedorečene djelatnosti.

KOME PRIPISATI EKOLOŠKA »POBOLJŠANJA« STANJA?

U svakom slučaju, znamo da su prisutna onečišćenja i ekološki problemi, a nepostojanje podataka i komparativnih mjerila ne dopušta da pouzdanu odredimo stupanj onečišćenja, a još manje trendove poboljšanja ili pogoršanja. Najindikativnije su usporedbe s ostalim europskim državama. U tim ocjenama većina se autora slaže da je

Slovenija i dalje ekološki problematična, usprkos djelomičnim poboljšanjima. Slovenija ne doseže zadovoljavajuću kvalitetu zraka, nema sustavno čuvanje voda i izvora pitke vode te, konačno, nema ni strategiju ograničavanja ekoloških posljedica od pojačavanja prometa. Zakonodavstvo je također nedostatno ako nema primjerenih sredstava i ako nakon prihvaćanja novih zakona izostane njihovo provođenje.

Usprkos tome, ostaje zanimljivo pitanje možemo li neke djelomične i možda kratkotrajne promjene (na bolje ili na gore) pripisati ekološki (ne)odmjerenoj politici, akcijama lokalnih prosvjeda ili pak šire usmjerenim pritiscima zelenih stranaka, pokreta i društava? Ili možda drugim, širim, prirodnim promjenama u okolišu?

Zeleni su iskoristili predizborno razdoblje za isticanje zasluga koje su im išle u prilog, pa su njihovi argumenti skupljeni, iako su jednostrano prikazani. Pritom se najčešće spominje izvoz otpadaka, očišćen dio Savina vodotoka, poboljšanje kvalitete zraka te nekoliko djelomičnih poboljšanja u nekih onečišćivača. Ali podrobnije vaganje navedenih argumenata navodi na to da je riječ o sporadičnim akcijama, da nije bilo bitnih sustavnih ekoloških rješenja (npr. o nuklearnoj energiji i odlagalištima) i da su neke »prirodne« i vanjske okolnosti pripomogle boljim rezultatima mjerenja.

Tako npr. meteorolozi upozoravaju da se posljednjih godina promijenila mikroklima. Uglavnom imamo više sunčanih dana, više temperature i više vjetera. Razlike među godišnjim dobima manje su nego prije dvadeset godina. To su nedvojbeno okolnosti koje bitno poboljšavaju kvalitetu zraka. Sezona grijanja je kraća i temperatura zagrijavanja niža. Vjetrovi čiste zrak i rastjeruju maglu češće nego prije. Tako se štetne tvari rasprše i ne dolazi do akumulacije višednevnih, tjednih ispuha, npr. u krajevima izloženim većoj inverziji zračnih slojeva.

K tome, silom vanjskih okolnosti, promijenili smo goriva i prešli na kvalitetnija. Kopaње ugljena u nas nije rentabilno, stoga je taj energent količinski ograničen, nema više dopreme iz BiH, a oba ta izvora davala su razmjerno nekvalitetno gorivo puno sumpornih supstanci. Uvozna su goriva ekološki i energetski kvalitetnija, a nisu uvijek skuplja. Ambiciozno zamišljena plinifikacija izvedena je u tako ograničenom opsegu da vjerojatno nitko neće sebi pripisivati zasluge za uspješnu akciju čišćenja zraka. Za bolju kvalitetu zraka u tolikoj su mjeri zaslužne (kratkotrajne?) objektivne okolnosti da teško možemo govoriti o trendovima koji će opstati u budućnosti. Naime, onečišćivači su i dalje tu, a među njima je na prvom mjestu kaotičan porast prometa pri sve gorem stanju cestovne mreže, individualna ložišta te toplane i industrija.

Zasluge za čistije vodotoke još su spornije: poboljšanja na nekim lokacijama, koja su posljedica zatvaranja pojedinih tvornica, nisu preokrenula opće trendove onečišćenja. Naprotiv, upozorava se na oštećene izvore pitke vode i najavljuje se kriza koja će se moći usporediti s energetskom krizom sedamdesetih. Isto tako, nije jasno jesu li određene tvornice zatvorene iz ekoloških ili pak iz posve pragmatičnih razloga nerentabilnosti.

Dakako, teško bi bilo tvrditi da se ekološko stanje okoliša bitno pogoršava. Možemo ustvrditi da to nije ni vjerojatno, s obzirom na pomanjkanje investicija u novu proizvodnju posljednjih godina. Dakle, zaključci mogu biti samo općeniti: ekološko stanje okoliša u Sloveniji »ne zadovoljava« (što to znači s obzirom na europska mjerila?), ali se stanje bitno ne pogoršava i postignuta su neka djelomična poboljšanja. U pripremi su novi zakoni o čuvanju okoliša te neka sustavna rješenja za najpreče probleme.

MIŠLJENJE STANOVNIKA

S obzirom na svrhu ove analize, možemo ustvrditi raskorak između onoga što kažu podaci i onoga što izražava mišljenje stanovnika. Kako objasniti da se unatoč poboljšanju zraka sve više ljudi žali da im smeta loš zrak? Kojim činiteljima pripisati utjecaj na sve veću subjektivnu percepciju ekološke ugroženosti stanovnika u Sloveniji ako ne možemo tvrditi da se stanje činjenično pogoršava, a djelomično se čak i poboljšava?

Očito je da valja tražiti objašnjenje u posve drugom okviru, naime u promijenjenim društvenim i političkim okolnostima te utjecajima koji su bitni za formiranje takozvanog laičkog stajališta, nasuprot stručnom.

Kad smo se već zapitali čemu pripisati porast postotka stanovnika kojima sve više smeta loša kakvoća okoliša, morali bismo znati kako se to mišljenje oblikuje. U činjeničnim promjenama ne nalazimo argumente, s iznimkom povećanja prometa (Verlič Dekleva, 1992: tablica 5). Oba istraživanja, tj. istraživanje kvalitete života (1984-91) i javnog mišljenja (1980-1990) za posljednjih sedam, odnosno deset, godina, bilježe iste trendove:

Barem dvostruko ili čak trostruko povećava se postotak stanovnika Republike Slovenije kojima u njihovu neposrednom okolišu smeta ili ih čak ugrožava buka, smrad od prometa ili industrije te loša voda (Verlič Dekleva, 1992: tablice 1, 4 te 2 i 5). Raste i osjećaj ugroženosti od nuklearne energije, premalenog opsega sanacije izvora onečišćenja itd. Povećan promet nedvojbeno je jedan od težih problema i nije samo ekološki, nego je i posljedica loše organizacije prometa (zastoji, gužve), zaostajanja infrastrukture (preoptećenost, istrošenost), što smeta stanovnicima i pojačava njihov osjećaj ugroženosti. Istraživanja koja pokušavaju otkriti glavne utjecaje informiranja i kriterije za oblikovanje ekoloških stajališta daju smislenije objašnjenje naših podataka.

KRITERIJI ZA STRUČNE OCJENE NASUPROT LAIČKIM STAJALIŠTIMA

Za stručno mišljenje bitni su objektivno mjerljivi podaci koji omogućuju racionalno zaključivanje. Već zbog toga često su djelomični, ograničeni i ne uključuju elemente koji izražavaju kvalitativne i društvene dimenzije životnih uvjeta. Primjerice, rizik se procjenjuje brojem nesreća, bolesti ili smrtnih slučajeva, ali tek kad se uspostavi veza s njihovim uzrocima. Ocjena rizičnosti ovisi o dostupnim statističkim obradbama (Čorkalo, 1992:63).

Laičko se mišljenje, nasuprot stručnom, oblikuje na temelju vrijednosti, preferencija i selektivno percipiranih izvora informacija. Ljudi u tom vrednovanju izražavaju osjećaje ugroženosti koji nisu nužno povezani s činjeničnom ugroženošću u njihovu okolišu ili pak imaju posve druge uzroke. Ako se dva događaja dogode u istom okolišu, ljudi ih percipiraju kao povezane, a stručnjak želi tu povezanost najprije dokazati.

Stanovnici u svom okolišu ističu kvalitativne aspekte (socijalni mir, održavanje stabilnosti okoliša, dobri odnosi sa susjedima, uređenost/čistoća okoliša), koje stručnjaci teško mogu izmjeriti ili drukčije objektivizirati (Čorkalo, 1992:70). Nije nužno da ljudi postanu svjesni tih vrijednosti ili tjeskobe kao posljedice prijetnje katastrofom do te mjere da ih izraze verbalno. Na pitanje što im u okolišu smeta, osjećaj ugroženosti isprepleće se s osobnom percepcijom stanja, tj. s osobnim uvjerenjem da su se u okolišu već pojavile ili će se pojaviti neke ekološke smetnje. Ljudi percipiraju

okolinu kao cjelinu, pa zato još neke negativne pojave utječu na negativan odnos (Linch, B. Rotar, Marojević), dok stručnjak dijeli cjelinu na analitičke kategorije, mjeri ih i ocjenjuje.

Dakle, osnovne razlike između laičkih i stručnih stajališta jesu razlike u prihvaćenim kriterijima koje nositelji upotrebljavaju za vrednovanje. Stručnjaci se ograničavaju na provjerljive, iako često i djelomične kvantitativne indikatore, a zanemaruju kvalitativne aspekte. Laička stajališta napajaju se na etičkim vrijednostima, moralu, kvaliteti života. Ističe se socijalna sigurnost, mir i dobri odnosi, duhovne vrijednosti. Ocjene rizičnosti isto su tako različite, pa i nepouzdanе. Te razlike u kriterijima nisu kompatibilne i uzrokuju sukobe pri suočenju tih skupina.

Većina lokalnih ekoloških prosvjeda ili protivljenja namjeni prostora izvire iz tog temeljnog sukoba interesa i kriterija kojima se služe stručne ocjene nasuprot stanovnicima ili investitorima. Kada se suoče te dvije vrste mišljenja, povlače se posve različite i nesporedive dimenzije kvalitete života. Naime, vrlo je teško usporediti viša razmjanja s društvenom stabilnošću i mirom te se odlučiti samo za jedno.

Zanimljivo je da racionalni argumenti u pravilu slabo utječu na promjenu laičkih stajališta i obratno. Ljudi polako mijenjaju svoja uvjerenja te su iznimno otporni kad im se predoče podaci koji im ne idu u prilog (Čorkalo, 1992:71). Zbog toga je usklađivanje često dugotrajno analiziranje različitih stajališta suprotstavljenih skupina, pri čemu se tek u zajedničkom komuniciranju, dijalogu, »otkrivaju« alternative i mogući kompromisi. Dakle, kompromisi su nužnost ako želimo doći do suglasja, npr. o upotrebi prostornih resursa u nekom kraju.

U našim smo istraživanjima snimili tipično »laičko mišljenje« stanovnika Republike Slovenije. S obzirom na spomenute značajke, ne smije nas iznenaditi što činjenično ekološko stanje okoliša ne utječe bitno na to mišljenje. Istini za volju, to u Sloveniji ne bi ni bilo moguće, jer smo prethodno pokazali da ni stručnjaci nisu jedinstveni u ocjenama, a nepotpuni su i stručni argumenti.

Koje su druge promjene u okolišu mogle utjecati na pojačan osjećaj ugroženosti stanovništva?

1. U prvom redu riječ je o promjenama u okolišu na koje ljudi kao pojedinci mogu malo utjecati, ali one bitno utječu na njih. Tu mislimo na sve slabije stanje infrastrukture uz istodobno povećanje prometa i gustoće komunikacija (ceste, komunalna oprema, komunikacije). Preslaba dinamika obnove i modernizacije bitno je pogoršala uvjete života i pripomogla deteriorizaciji stambenog okoliša. To je očito ne samo u starijim dijelovima naselja nego i manjim mjestima koja ovise o vezama sa širim okolišem. Promijenila se namjena prostora, npr. prenamijenjen je u gospodarske svrhe, ali tu dinamiku nisu slijedila poboljšanja infrastrukture.³

2. Drugi razlog može se naći u ekološkim katastrofama posljednjih godina koje su se dogodile u Europi i svijetu. Napokon, tek se u krizi i raspadu realsocijalističkih sustava pokazalo kolika je bila ekološka cijena njihova razvoja. Ti podaci dugo nisu bili dostupni javnosti i zato se održavala iluzija o drukčijim razvojnim putovima, pa je šok (ekološko otrežnjenje) bio to veći. Ekološki pokreti u Europi i u nas otvorili su ekološke teme u javnim medijima i predstavili ih najširoj javnosti.

³ Na račun takvih promjena mijenja se npr. vrijednost zgrada i stanova, a da stanovnici ne mogu utjecati na taj proces. Kritičnost se neće odraziti samo na okoliš nego na promjene uopće.

Time su ispunjeni svi oni uvjeti koje analitičari određuju kao važne za rast ekološke svijesti (Cifrić, Lay, Čorkalo). No ti uvjeti vrijede i šire, a ne samo za Sloveniju. Iako i iz drugih država čujemo izvještaje o širenju ekološke svijesti, razlike koje zapažamo u Sloveniji ipak su iznenađujuće velike za tako kratko razdoblje, posebno ako uzmemo u obzir da upravo u našoj neposrednoj okolini u to vrijeme nije bilo katastrofa većih razmjera; prije je bilo riječi o otkrivanju starijih izvora onečišćenja i lokalnih problema.

3. Mnogo konzistentnije objašnjenje za promjenu ekološke svijesti stanovnika Slovenije možemo naći u kontekstu društvenih, političkih promjena. Paradoksalno je da one nemaju gotovo nikakve veze s ekologijom.

To objašnjenje nudi suhoparna kronološka analiza ekoloških pokreta u nekadšnjim jugoslavenskim republikama. Oštrić (1992) čak se opravdava što je ta analiza možda okrnjena zbog osobne aktivističke upletenosti. Autor ne navodi podatke javnoga mišljenja ni detaljne studije o kvaliteti života.

Tek u svjetlu njegove pronicljive rasprave, koja teorijski nije do kraja izvedena, i naši podaci zapravo dobivaju razumljiv, a i teorijski konzistentan interpretativni kontekst. No pogledajmo skupine argumenata po redu.

ELEMENTI POVEĆANE EKOLOŠKE SVIJESTI

Teorijsku tezu o političkoj, a ne ekološkoj, osviještenosti može se izvesti iz spoznaja analize (Čulig, 1992) izvora na kojima se napajaju laička mišljenja ekološki zabrinutih u usporedbi s drugima, koji su neutralni ili čak optimistični. Studija pokušava odrediti značenje izvora informiranja kao što su časopisi i TV, stručna literatura te društveni dodiri s izraženim stajalištima o ekološkoj problematici.

Bitna je tvrdnja te kompleksno postavljene analize da na osjećaj ekološke ugroženosti u najvećoj mjeri utječu katastrofe. Posljedice tehnoloških katastrofa u usporedbi s prirodnima teže su, dugotrajnije i ljudi ih teže podnose. Riječ je o elementima gubljenja povjerenja, jer te katastrofe uzrokuje čovjek u procesu nadziranog, racionalnog i stručno vođenog postupka. Tehnološke katastrofe u pravilu su neočekivane, pa su dakle potpuno iznenađenje za širu javnost (Čorkalo, 1992:68).

Od 1985. do 1991. godine bili smo svjedoci nekoliko manjih ili većih katastrofa: slučaj Černobila otkrio je vrh ledene sante na području nuklearnih elektrana, bilo je teških industrijskih trovanja, izgubljene su bile opasne tvari, tonule su podmornice, izlivala se nafta, bilo je težih nesreća s ekološkim posljedicama, gorjeli su naftni izvori itd.

Drugi važan izvor javnoga mišljenja jesu sredstva javnoga komuniciranja, ponajprije televizija i časopisi. Rijetko kad su mediji bili tako angažirani u predstavljanju ekoloških dilema kao u posljednjih sedam godina. Uloga stručne literature u ekološkom osvješćivanju iznenađujuće je malena. To je dijelom i razumljivo, jer ona nije lako dostupna ni lako razumljiva, a očito nije ni popularizirana. Prijatelji, susjedi i obitelj u tome imaju najmanju, ako ne i nikakvu ulogu. Sadržaj tih kontakata očito je selektivan, a često se kreće u sferi onih koji jednako misle (Čulig, 1992).

Tu spoznaju valja dopuniti i razlikama među skupinama koje preuzimaju laičke ili pak stručne kriterije pri vrednovanju ekološke ugroženosti okoliša. Laici i stručnjaci posve različito ocjenjuju rizik negativnih posljedica djelatnosti, npr. vjerojatnost

težih posljedica za zdravlje ljudi. »Predviđanje ekoloških katastrofa posve je izvan naše moći«, tvrdi Čorkalo (1992:66), jer se stručnjaci oslanjaju na prethodna iskustva i statističke podatke.

Tek kao mogućnost, predvidi se neki »crni scenarij« ako je riječ o upotrebi potencijalno opasne energije ili tehnologije u masovne, civilne namjene. Karakterističan je primjer sve češće otkrivanje »zamora« materijala koji stručnjaci nisu predvidjeli i zato ga ne znaju mjeriti i kontrolirati, pa su nesreće, stručno gledano, potpuno iznenađenje. Stručnjaci vide visok rizik pri upotrebi električne struje, u kirurgiji, plivanju i upotrebi rentgenskih aparata, a malen pri upotrebi nuklearne energije i planinarenju, jer se rizik mjeri smrtnošću. Stručno mišljenje možda će se promijeniti tek nakon analiza svih posljedica Černobila, a laičko je bilo najjače neposredno poslije nesreće.

Naime, s laičkim je stajalištem upravo obratno: percepcija rizika povećava se npr. s katastrofama koje su neočekivane, koje imaju teške i nepredvidljive posljedice, koje dulje traju. Time se pojačava psihički pritisak, strah i osjećaj ugroženosti. Karakterističnost laičkih ocjena je i velika sigurnost u njih, iako često posve neopravdana. Primjerice, već i česti dodiri s potencijalno opasnim objektom smanjuju percipirani rizik, bez ikakva razumnog razloga, kao što tvrdi Festingerova (1957) teorija kognitivne disonance.

Dakle, percepcija rizika i upotreba kriterija vrlo je različita, a ocjene su dijagonalno suprotne (Čorkalo, 1992; Rogić, 1986/88; Plut, 1991). Takve ocjene i stajališta često se i mijenjaju, čak i brže od uzora ponašanja, pa se teško usklađuju u posve konkretnim prostornim situacijama s kojima se suoče.

Analiza izvora informacija i ekološke svijesti završava se, nažalost, na određivanju društvenih dimenzija. No drugi izvori spominju čestu povezanost s naobrazbom, profesionalnim djelatnostima i stupnjem razvijenosti okoliša (regije, države) te stupnjem ekološke osviještenosti (Kvaliteta života, 1990; Aceski, 1991). To se čini konzistentnim i sa stajalištem da su srednji društveni slojevi osjetljiviji na poruke javnih komunikacijskih sredstava.

Ako još jednom sažmemo analizu prvih dvaju elemenata, možemo zaključiti: podaci o iznimno visokoj ekološkoj svijesti u Sloveniji izraz su laičke, subjektivne percepcije rizika ugroženosti okoliša. Rast subjektivne percepcije funkcija je čestih ekoloških katastrofa, njihova otkrivanja i prisutnosti te teme u sredstvima javnog priopćavanja.

Dakle, na pojačanu »ekološku svijest« u Sloveniji utječe prodor laičkoga mišljenja o ekološkoj ugroženosti okoliša, a ne činjenično pojačana ugroženost. Taj je prodor omogućila (ne i prouzročila) medijska potpora kriterijima koji ističu kvalitetu života, a ujedno otkrivaju nekonzistentnost između političkih i stručnih odluka. Primjera je mnogo i njihovo značenje raste s kritičkim demistificiranjem protekloga razvoja (gdje se jedno proklamira, a radi drugo!); sukobi između tih dvaju stajališta zato rastu pri većem stupnju demokracije i prava.

No za stvaranje laičkog mišljenja važan su izvor i tobože općeprihvaćene istine o kojima se mnogo piše, a među kojima su i katastrofe koje zauzimaju mnogo medijskog prostora. Karakteristično je i zanimljivo da se kasnije, kad se obave stručne analize uzroka tih katastrofa, medijska pozornost već jako smanji.

POLITIČKA DIMENZIJA EKOLOŠKOG PITANJA

Što se dakle dogodilo i događalo u Sloveniji u posljednjih sedam godina što bi, osim nabrojanih razloga, radikalno pojačalo odnos prema ekološkoj osjetljivosti?

Oštrić (1992) govori o ekološkim pokretima u vezi s civilnim društvom u nastajanju. Ekološke teme samo su posredno izražena kritika prethodnog, socijalističkog sustava. Naime, najpogodniji izraz te kritike »prilijepio« se uz razmjerno društveno manje opasnu i prividno politički »neutralnu« ekološku tematiku, koja je bila prilično nepoželjna za nekadašnju vlast u socijalističkim društvima, ali nije izravno zadirala u tu vlast. To se kasnije dogodilo samo u jugoslavenskim republikama gdje je prevladalo jednodimenzionalne nacionalne euforije i gdje se nastavljaju ponovljeni (zastrašujući) oblici totalitarizma.

U većini nekadašnjih jugoslavenskih republika ekološki pokreti nisu prerasli u stranke, u organizirane i legalizirane oblike političkog pritiska (Oštrić, 1992). Naprotiv, njihova se važnost raspršila, ograničila na volontarističke skupine loše organiziranih zanesenjaka. Oštrić navodi da je tome kriva loša organizacija pokreta, premalena potpora konkretnim akcijama i nedostatna medijska pokrivenost. Pokreti su se raspali pri prvim reakcijama vlasti i nisu se s ekološkim temama uspjeli uključiti u opozicijske stranke. U tome je iznimka Slovenija, koja je jedina uspjela prevladati tu krizu.

Slovenija je poseban slučaj u procesu ekoloških pokreta. Početak ekoloških pokreta datira od početka sedamdesetih godina, ali oni nisu bili masovni. Bili su loše organizirani i sporadični u akcijama. Oživljavanje počinje početkom osamdesetih godina i ta se faza podudara s početkom slovenske »glasnosti«. Otkrivaju se ekološki ugrožena područja, afere koje su ostale prikrivene, i to otkrivanje nije poduprto samo stručno nego i medijski. O tome se osamdesetih godina mnogo piše i raspravlja, ali više u funkciji demistifikacije razvojnih putova socijalizma nego u funkciji utemeljenja pragmatičnoga ekološkog programa. Sličnu ulogu imaju otkrića razvojnih sukoba i drugih nepravdi.

Slično je bilo i u drugim dijelovima bivše Jugoslavije, ali samo u Sloveniji pokret je prerastao u stranku, i to jednu od najuspješnijih na prvim izborima. Ako se netko nije htio politički ili kritički odviše isticati, ekološka opcija bila je idealna. Ta tema bila je goruća, pozitivna s gledišta kakvoće života, nitko nije prema njoj bio ravnodušan, a taj pokret bio je u sponu u razvijenim zemljama, posebno u Europi! Biti ekologist u doba komunizma i pomanjkanja ljudskih prava značilo je barem dvoje: prosvjed protiv sustava koji ne priznaje pravo na protest i usmjerenost prema Europi, demokraciji.

Osim toga, javnost je medijskom organizacijom i potporom ekološke stranke ili ekoloških skupina za pritisak, npr. pismima čitatelja, osigurala izlaganje vladajućih sustavnoj kritici i oštroj konkurenciji u političkoj igri. Nije nevažno da su pripadnici tih pokreta često bili alternativci, mladi ili na drugi način neutralni, koji su u Sloveniji bili stisnuti između kršćanske opcije i komunista. Obje opcije opterećene su prošlošću, svaka na svoj način.

Ekološki pokret ideološki je čist, neopterećen tradicijom i društveno-socijalno neutralan. S obzirom na razvoj, on otvara pozitivnu alternativu kvalitete ljudskog života. Subverzivni liberali i kulturnjaci, razumnici, to nisu stranke za masovnu euforiju, iako suzdržano podupiru neke njihove akcije (akcija »plakat« i Dan mladosti!).

Kad su se ekolozi pojavili kao skupine prihvatljivo legitimnoga pritiska u javnom i, što je možda važnije, lokalnom životu u svakodnevnoj rutini, u bitnom se načela i počela rušiti ideološka jednoznačnost vladajuće strukture.

Za to prvo razdoblje karakteristično je da se ponajprije medijski (zanimljivo je da se to stručno i polemički rjeđe čini) otkrivaju grijesi proteklog načina života, pa i argumenti i načini kako je došlo do odvajanja. Suočava se stručno mišljenje i politički voluntarizam, zapostavljenost stanovnika, javnosti u odlučivanju. To argumentiraju i Kos i Gantar (1989) u analizi pitanja zašto je u određenom trenutku bilo nemoguće postaviti običan zdenac na Prešernovu trgu u Ljubljani.

Otkrivanje takvih ekoloških i prostornih afera, iako se radi samo o »grijesima« prošlosti, poštovana je i središnja medijska tema. Ono se ne ograničava na prenošenje »službenog« mišljenja nego se priređuju okrugli stolovi, javne rasprave, osobno se sudjeluje u lokalnim akcijama. Lokalni prosvjedi medijski su dostupni javnosti poput rata u Zaljevu.

Dogodio se i Černobil, akcija za spašavanje rijeke Tare u posljednjem trenutku i nekoliko »manjih« svjetskih katastrofa (izlivanje nafte u more, izgubljene nuklearne podmornice), među kojima je i medijski dobro popraćena lomača naftnih izvora u Kuvajtu.

Utjecaj zelenih nedvojbeno je rastao, što se pokazalo u paradoksu da je u to vrijeme »pao« posljednji samodoprinos, koji je deklariran kao ekološki. To je ujedno i jedan od najuvjerljivijih argumenata da je u Sloveniji riječ o političkom pokretu, a ne o pravoj, aktivnoj ekološkoj osviještenosti uopće.⁴ Time ne želim tvrditi da među aktivistima pokreta nema istinski ekološki osviještenih ljudi. Naime i komunisti na vlasti svojedobno su s pokušajem ekološkog samodoprinosa nasjeli na ideju da nije riječ o političkom prevratu nego samo o ekologiji.

Nepovjerenje prema vladajućoj strukturi i pomanjkanje potpore ekološkog pokreta u prilog referendumu pokazalo je da stvar nije tako jednostavna. Mediji su obilno pratili dvoboj argumenata između dviju sila, vlasti i pokreta koji još nije bio ni stranka. Referendum nije uspio ni na selu ni u manjim mjestima; bila je riječ o masovnoj i općoj građanskoj neposlušnosti. Da se radilo samo o problemu čišćenja dimnjaka, zar nije bilo svejedno tko će ih čistiti?

U općoj demokratizaciji omeškalog totalitarnog sustava ekološki pokret organizirao se u jednu od uspješnijih stranaka, što su pokazali izbori i pet zelenih ministara u vladi. Na vrhuncu toga procesa, u proljeće 1991. godine bila je provedena naša anketa. Visok postotak ekološki osviještenih izrazio je kritiku socijalističkog razvoja, osjećaj ugroženosti ako se nešto radikalno ne promijeni i potporu stranci koja će izvesti takve promjene. Za konačnu demokratizaciju i podizanje javnog prosvjeda nedvojbeno je zaslužna afera »JBTZ« i Odbor za človečanske pravice, ali to nije predmet ove analize. Uspjeh Zelenih u Sloveniji nije tek izniman u okviru nekadašnje Jugoslavije nego i u Europi. Otada, tj. od analize ekološke politike i uspjeha Zelenih u novoj vladi, pratimo samo razočaranja.

U svjetlu teze da se radilo o političkoj akciji i kritici socijalizma i da su se Zeleni potom raspali po liniji različitih ideoloških uvjerenja, to nije nikakvo iznenađenje. Isti

⁴ Zlobno je i pomisliti da je samodoprinos poslužio samo za provjeravanje socijalne »zrelosti« za promjenu i da ni tada komunisti više nisu bili ono što su nekoć bili.

razlog zbog kojega su bili prije izbora prihvatljivi za civilne skupine, tj. zbog ideološke nepredijeljenosti između kršćana i komunista, sad ih je pokopao.

U konkretnoj politici demokracije valja se otkriti i vrijednosno se opredijeliti. Svako uvjerenje je legitimno, nijedna odluka nije više politički (stranački) neutralna. U svakodnevnoj praksi neke vlade, gdje je nužno sklapati pragmatične kompromise, Zeleni su žrtvovali svoje ekološke zahtjeve, a time su ujedno izgubili i vlastiti identitet.⁵

Vrijednosni, čak i civilizacijski temelji dosadašnjeg razvoja (Cifrić, Kirn, Lay itd.) te pragmatična ograničenja mlade države i u politici nove vlade pokazuju se kao izbor između nemogućeg i prihvatljivog.

Javnost je možda razočarana, ali ne prosvjeduje, ne pita preenergično kada ćemo zatvoriti nuklearnu elektranu Krško. A kad idući put budemo provodili anketu o kvaliteti života, neka ne bude iznenađenja ako ekološke teme više ne podignu prašinu.

LITERATURA:

- Aceski, I. (1991). Društvena stvarnost i ekološka svijest. *Revija za sociologiju*, 22(1-2):153-156.
- Cifrić, I. (1992). Elementi ekološke strukture Genesisisa. *Socijalna ekologija*, 1(1):19-35.
- Čorkalo, D. (1992). Psihologijski aspekti okolinskih opasnosti. *Socijalna ekologija*, 1(1):63-81.
- Čulig, B. (1992). Ekološke orijentacije i ekološka informiranost. *Socijalna ekologija*, 1(1):37-50.
- Dokumentacija časopisa *Delo*.
- Dokumentacija ministarstva za varstvo okolja.
- Gantar P., Kos D., (1989). *Analiza krize odlučanja ob primeru ureditve Prešernovega trga*. Ljubljana: MRS.
- Oštrić, Z. (1992). Ekološki pokreti u Jugoslaviji – grada za proučavanje razdoblja 1971-1991. *Socijalna ekologija*, 1(1):83-102.
- Plut, D. (1991). *Entropijska zanka*. Radovljica: Didakta.
- Ocena stanja okolja, (1990). *Poročevalec skupščine RS*, 5:7.
- Raziskav javnega mnijenja Fakultete za družbene vede (1980-1990)*. Ljubljana: FDV.
- Rogić, I. (1986/88). *Sociološke studije Zagreb, Karlovac, Trogir, Dubrovnik*. Zagreb: Urbanistički Institut Hrvatske.
- Verlič Dekleva, B. (1992a). *Ekološke dimenzije kvalitete življenja 1984/1991 u Sloveniji*. Godišnji izvještaj. Ljubljana: IDV.
- Verlič Dekleva, B. (1992b). *Ecological Public Awareness*. Europska ekološka konferenciji. Beč: 25-28. kolovoza.
- Vuković, D. (1991). Prispjev k poizkusu identifikacije ovir pri uvajanju odlučnejše ekološke politike. *Revija za sociologiju*, 22(1-2):61-78.

Preveo: Goran Vujasinović

5 Stranka Zelenih raspala se 1992. još prije izbora (!) na tri stranke i jedan pokret, a svi zajedno nisu dobili glasačku potporu za jednu solidniju stranku. Zeleni su dobili 3.7% glasova, Zeleno gibanje 0.1%, Slovensko ekološko gibanje 0.6%. Malo je vjerojatno da će imati člana vlade, a u parlamentu je samo pet njihovih poslanika.

SLOVENES, ECOLOGY AND POLITICS

Barbara Verlič Dekleva

University of Ljubljana, Faculty for Humanistic sciences, Ljubljana

Summary

Among many other ex-socialist countries, Slovenia is no exception concerning the great extent of environmental problems. Nevertheless, there is very little or no connection between the real extent of the environmental problem and public or local opinion about it. Even more, public discontent with the quality of air increased significantly during the last seven years, while the research results indicate that the quality of air is improving. Two stages of mind can be analyzed: subjective, laic perception and professional estimation.

Comparable data (Public opinion poll 1980/90 and Quality of Life Research 1984/91) show that the Slovenian population environmental concern raised almost twice on average during the last seven years. Environmental movement though has been more effective as a "civil" social movement, operating in the political opposition. Environmental issue promoted the social and political criticism in the late 80s, rather than the active environmental awareness itself.

Key words: ecology, ecological awareness, public, laymen, politics, Slovenia, experts

DIE SLOWENEN, ÖKOLOGIE UND POLITIK

Barbara Verlič Dekleva

Universität in Ljubljana, Fakultät für Gesellschaftswissenschaften, Ljubljana

Zusammenfassung

Die Analyse ist auf die individuell-psychologischen, fachlichen und politischen Dimensionen der ökologischen Problematik gerichtet. Die Gefährdung der Bevölkerung in ihrer Umwelt ist, nach den Angaben aus den Forschungen über die Lebensqualität (1984-1991), dramatisch zwei bis dreimal gestiegen, und erreichte 41-65% der slowenischen Bevölkerung. Das widerspricht den optimistischen Einschätzungen, die vom slowenischen Parlament aufgrund Fachanalysen akzeptiert wurden. Das Paradox zwischen dem Zustand und dem Bewusstsein der Menschen kann mit der Entstehung des analytischen Konzeptes des laienhaften Denkens erleuchtet werden, das dem fachmännischen Denken im Rahmen der politischen Änderungen in der slowenischen Gesellschaft entgegengesetzt wird. Nur die politischen Ereignisse scheinen dieser Kontroverse zwischen subjektiver Perzeption und fachmännischen, parziale Argumenten eine konsistente Bedeutung zu geben.

Der Gegensatz zwischen dem relativen politischen Erfolg der grünen Bewegung und der ökologischen Massnahme der ersten gewählten Regierung in der Praxis ist überraschend. Wir stellten eine Meinungsübereinstimmung fest, in dem Masse, dass trotz einiger Teilverbesserungen und eines höheren ökologischen Bewusstseins der Menschen, Slowenien eine zu hohe Umweltverschmutzung hat, mit Rücksicht auf seine Grösse und Bevölkerungsdichte.

Grundausrücke: Fachleute, Laien, Öffentlichkeit, Ökologie, ökologisches Bewusstsein, Politik, Slowenien